

Живко В. Марковић
ШВАЈЦАРЦИ О СРБИМА И СРБИЈИ
У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ
1914–1918

ЕДИЦИЈА
СРБИЈА 1914–1918

Уредник
Зоран Колунџија

Copyright © ИК Прометеј, Нови Сад, 2022.

Издавање *Едиције Србија 1914–1918* подржали су

Министарство културе и информисања Републике Србије

Град Нови Сад – Градска управа за културу

[Ставови аутора изнети у књизи, не изражавају ставове органа који је доделио средства за суфинансирање]

Живко В. Марковић

ШВАЈЦАРЦИ О
СРБИМА И СРБИЈИ
У ПРВОМ
СВЕТСКОМ РАТУ
1914–1918

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

РТС

РАДИО-ТЕЛЕВИЗИЈА СРБИЈЕ
Београд

КАКО СУ НАС ВИДЕЛИ У ВЕЛИКОМ РАТУ

*Срби су јунаци у рату,
али храбра, грађа и добра деца
у обичном животићу, коју мораш да волиш!*

Јакоб Готлиб Хартенштајн, 1913.

Увод

Читајући новине и књиге у потрази за текстовима швајцарских аутора који су оставили своја сећања на дружење са Србима, наишао сам на мисао о карактеру српског народа најприближнију истини, познатог швајцарског доктора медицине, Јакоба Готлиба Хартенштајна, који је лечио рањенике у Србији у време балканских ратова, 1912–1913. године.

Након осамдесет осам година лутања у маглама „трог-лаве Краљевине Југославије”, комунистичке Југославије и Државне заједнице Србије и Црне Горе, од 1918. до 2006, Србија је опет постала самостална и суверена држава. Српски народ је пролио много крви и изгубио већи део своје части и поноса, а све то због уједињења са Хрватима и Словенцима, па лажног „братства и јединства”, те наметнуте „обнове и изградње”, и разрока „два ока у глави”, али и низа других кованица које су га у протеклом изгубљеном времену толико олабавиле и умртвиле да се Срби данас готово и не препознају у односу на оне из прошлости. Не мислимо да Срби данас нису храбар народ, далеко од тога, показали су се они и у ратним сукобима у Другом светском рату и деведесетих година, достојни

својих предака, као борци за слободу и одбрану српских територија и духовних знамења. Овде мислимо на готово једновековно расрбљавање српског народа које се спроводило путем попуштања, „да се браћа не наљуте”, и школских програма у којима није било места за српске ослободилачке ратове и њихове хероје, а у комунистичкој Југославији ни за религију и свеце Српске православне цркве, односно за светосавски и косовски завет, темеље српског идентитета. Међутим, иако је српско име затирано готово цео један век, култура народа не може се тако лако избрисати.

Култура је вечна историјска карика једнога народа која се не може сломити, али ни мешати са другом традицијом. Иако светски хегемонисти данас ужурбано намећу другачије духовне вредности и историјске истине – оне се не могу тако лако накалемити на постојеће, јер се културе не могу мешати као вода и брашно, па да чине једно тесто. Као што не могу да се сједине вода и уље, тако је немогуће и различите културе мешати. Оне само могу да се међусобно прожимају, а не да се спајају у једно. Иако је од поновног успостављања имена *Србија* прошло једва нешто више од деценије, доста се урадило на ревидирању школског програма и скидању копрене са културно-историјског бића српског народа.

Ипак, још увек су се у српском народу донекле одржали југословенство и жал за комунизмом и Титом. Заправо, преплићу се два начина живота, рада и мишљења – југословенско-другосрбијанско-аутошовинистичко, које је до 2012. било водеће, и просрпско, које се полако помаља испод плашта комунистичке идеологије. Надамо се да ће се то убрзо променити и да ће народ, који је некад био веома поштован и високо цењен не само код својих пријатеља него и у каменим срцима непријатеља, постати опет онај стари, са витешком моралном харизмом, оном која га је одликовала све до краја Првог

светског рата. У овом тексту биће речи о томе како су нас у прошлости видели и описали – Швајцарци.

Данас, Србија и српски народ поново васпостављају и учвршћују државност и суверенитет, али и моралне вредности које су га красиле пре југословенско-комунистичке ере која га је у доброј мери, као што смо рекли, разобличила и расрбила. Верујемо да процес „осрбљавања” неће бити тако дуг, напротив – уколико сви будемо учествовали у њему и дали онолико колико можемо, он може трајати највише две до три генерације, па би Срби могли поново бити постати стари „јунаци из бајки” којима ће врховно добро бити неговање „чојства и јунаштва”, али не у старом класичном облику, с мачем у руци, већ „обучено” у модерно, витешко одело – „своје не дам, а туђе нећу”, „своје браним, туђе не нападам”. Неће се више у политичким играма поклањати велики улози лажним пријатељима, нити ће се бенефиције „бившој браћи” нудити за багателу. У односима са једнакима тражиће се реципроцитет, а са јакима и моћнима – гледати да се прође са што мање огреботина. Ово би била суштина делања свих нас, сваког у свом делокругу, како бисмо у догледно време одгајили генерације које ће се руководити патриотским и моралним начелима која су красила наше претке. Нарочито би требало да нађемо лек против српске политичке наивности која нас је много коштала у прошлости, а и данас због тога плаћамо вероватно немали данак.

У расејању Срби ретко могу да чују лепе речи о себи као народу и о Србији, својој отаџбини. А некад, пре више од једног века, о српском народу се говорило другачије, лепим речима, истинитим и искреним. Данас на Западу кажу да су Срби реметилачки народ, а некад су га сматрали „витешким”. На основу сачуване историјске документације, иако је она током времена у највећој мери девастирана и изгубљена, може се још

увек валидно доказати да је српски народ био највећа жртва у свим досадашњим оружаним сукобима на Балкану, а не тиранин и злочинац. Данашње мишљење о Србима као злочиначком народу, које влада на Западу, формирано је тенденциозно, на основу грађанског рата у бившој СФР Југославији деведесетих година XX века, а западњачки наратив о српском народу, цео век уназад, био је и остао негативан, посебно због нашег словенског порекла, припадности хришћанској православној вери и емпатије према руској нацији.

Од последњег грађанског рата у бившој Југославији прошло је четврт века, а Срби се у већини западних земаља и даље приказују као узрочници споменутог оружаног сукоба, које треба притискати, сатанизовати и кажњавати све док не прихвате све оно што је Запад замислио. Др Арчибалд Рајс својим је истраживањима доказао да су српски непријатељи у Првом светском рату хтели да униште цео српски народ, а у Другом је било допуштено да се у логору Јасеновац умори неколико стотина хиљада припадника српског народа само зато што су били Срби. Нацистичком уредбом озакоњено је било да се за једног убијеног Немца стреља сто „бандита починитеља”, тј. Срба који су се само бранили од немачке агресије. Нацисти су планирали да униште и Јевреје и Роме. Јевреји су претрпели Холокауст, геноцид невиђених размера. О томе цео свет зна. И Роми обележавају светски дан сећања на погром у Другом светском рату и имају споменик у Берлину. О погрому и геноциду над Србима свет ћути. Западне земље неће да прихвате чињеницу да је српски народ био жртва у оба светска рата, па и у грађанском рату у бившој Југославији, не мање од других учесника. Млађе генерације српског народа тек однедавна знају нешто више о жртвама које су поднели њихови преци, а у западним земљама, услед

тродеценијске негативне пропаганде, неки Срби се сти-де да кажу шта су по националности.

Четврт века радио сам као учитељ у настави српског језика, културе и историје у Швајцарској и знам да многи родитељи у својим домовима немају књиге на ћирилици, чак ни публикације које се тичу традиције и историје српског народа. Био сам немало изненађен овим подацима. Дешавало се да родитељи нису смели да шаљу своју децу у српску школу јер се боје да неће добити швајцарски пасош, или да ће комшије у згради где станују сазнати да су они Срби па ће имати неких практичних проблема у вези са коришћењем заједничких просторија, нарочито са паркирањем бицикала у подруму, и низ сличних разлога. Нису се плашили Швајцараца, већ гастарбајтера других националности, пореклом са територије комунистичке Југославије. Тужно је то било и слушати. Од ученика сам сазнавао да су их у швајцарској школи погрдно називали „југо”, а неретко сам морао децу да смирујем после њихових прича о томе шта су све слушали о Србима на телевизији или читали у новинама. О српским жртвама они нису могли ништа да сазнају. Говорио сам им како новине и телевизија говоре неистину, како има непоштених новинара који су добили новац за лажно приказивање Срба као „лоших момака”, у односу на њихове противнике који су важили за „добре” – и у штампи и на ТВ екрану.

На настави сам покаткад ученицима причао о томе какви су били њихови преци у прошлости у Швајцарској, да су српски младићи још у XIX веку почели долазити на студије у ову земљу; показивао сам им српске новине *Слобода* које су излазиле у Женеву 1864/65. године и из њих им читао понеки занимљив чланак. Говорио сам им да су Швајцарци који су били у прилици да упознају Србе и њихову историју и културу били изненађени храброшћу и духовним богатством

српског народа. Често су постајали не само сарадници него и пријатељи. Читао сам деци песме Јована Дучића и причао о томе како је овај песник проводио дане док је студирао у Женеви. У договору са родитељима, ученици старијег узраста посетили су женевску Руску цркву и том приликом су чули да су се у другој половини XIX века у њој молили и српски студенти, све док није основана Црквена општина Српске православне цркве у Цириху. На овај начин сам ученицима покушавао да приближим оно време када су Срби били неупоредиво више поштовани него данас, кад се о српском народу пише и говори на веома ружан начин. Приче о Србима који су у прошлости живели у Швајцарској свакако су утицале на то да се ученици осете макар мало поноснијим. То се дало приметити по томе што су неке појединости памтили и могли да их препричају. Знање о Србима који су живели у Швајцарској пре сто и више година свакако им није одмогло ни касније у животу.

Података о Србима који су живели у прошлости у Швајцарској није било у програму југословенске допунске школе, већ само у Српској приватној школи коју сам водио готово две пуне деценије. Једноставно сам проширивао основни план допунске наставе Министарства просвете, укључујући у тај план приче о старим Србима, што је позитивно утицало, нарочито на старије ученике, јер је у њима будило понос на претке који су пре њих боравили у Швајцарској. Сећају се тих прича и данас. Није то било безначајно ни за мене јер ме је подстицало на то да пишем књиге о Србима и Швајцарцима у прошлости.

Бојим се да као народ полако нестајемо, утапајући се у друге у срединама у којима живимо, асимилација је брза и немилосрдна – не оставља нимало наде у то да ћемо кроз коју деценију знати ко смо и шта смо. Тај процес је незаустављив и погубан. Данашњи свет јесте свет лажи у коме се поштени народи, мале нације, нису

снашли и њима, посве сигурно, прети тихи и полагани нестанак.

Још у првим написима о српском народу препознао сам искреност швајцарских аутора, што ме је подстицало да годинама из старих пожутелих новина и књига бележим одломке, све те лепе али и истините речи које су о Србима исписали најпознатији књижевници, новинари, политичари, интелектуалци и многи путници намерници који су били у прилици да се у време Првог светског рата сретну са нашим прецима. Да генерације Срба у будућности, које се још увек буду сећале свога имена, захваљујући књигама о којима је у наставку реч, могу на тренутак да осете понос што су такви великани писали о српском народу.

Ово је моја прича.

Повод за настанак ове књиге

Тридесет година читам и слушавам о Србима као прљавим и злим људима који су криви за „све и свашта” на овом свету. Нема гадости којом нас светски државници, политичари, нобеловци, тзв. „моралне громаде”, нису „почастили”. Дозвољено је да се Србима отимају не само слобода, територија, језик, црквене светиње, традиција, народне песме, књиге, руше споменици и цркве, већ и да се некажњено убијају.

И у Швајцарској је српско име због некритичких медија изашло на лош глас. У неким западним земљама сматрају да су Срби, чак, и геноцидан народ. Како можемо Швајцарцима, браћи по Христу, својим домаћинима, да покажемо да нисмо никад били злочиначки народ, да смо се увек, као и они, борили за правду и слободу?

Још у основној школи чуо сам за др Арчибалда Рајса, па сам по доласку у Швајцарску, 1991, по библиотекама

и архивима почео да трагам за подацима о њему, као и о додирима Срба и Швајцараца у прошлости. Био сам радознао да сазнам да ли је било још Швајцараца који су Србе упознали на начин како их је видео и доживео др Рајс. Покушао сам да нађем неку књигу о томе, али је није било. Одмах сам схватио да се подаци и чињенице о теми која ме занима могу наћи једино у старој штампи. Почео сам да прелиставам новине, часописе, ревије и друга штампана издања. Већ у првим месецима свога истраживања дошао сам до штурих података о једном швајцарском интелектуалцу – Женевљанину Шарлу Бетану. Дознао сам за Бетанова писма која је писао својме оцу у Швајцарску, а која се чувају у Архиву Српске академије наука у Београду.

Бетан је боравио у Србији, на двору кнеза Михаила Обреновића, као секретар и преводилац за француски језик. У време српско-турских ратова (1876–1877) показао се и као добар ратни извештач с обзиром на то да је био странац, а његови извештаји и описи српских војника у борби одликовали су се једноставним изразима и вокабуларом. У Женеву се дуго препричавало Бетаново писмо о његовом боравку са кнезом Михаилом у Цариграду, 1867, на дан свечане султанове предаје кључева српских градова, објављено у *Женевским новинама*¹ (*Journal de Genève*). Та искра емпатије Шарла Бетана према српском народу, коју сам препознао у његови редовима, носила ме је с несмањеним жаром током мојих истраживања, све до данас. Изненадио сам се колико су Швајцарци у прошлости желели да што боље упознају

¹ У овој књизи, називи најчешће цитираних дневних и недељних листова (на француском, немачком, енглеском итд.) преведени су како би се читаоцу у овој обимној грађи олакшало сналажење.

Неки од цитираних текстова и одломака претрпели су уредничке и коректорске интервенције и скраћивања. (Прим. аут.)

родољубиви српски народ који је ватрено бранио своју слободу.

Своје истраживање о односима Срба и Швајцараца у прошлости усмерио сам на временски период између 1850. и 1918. године. Као историчар књижевности, знао сам да су у Швајцарској студирали Јован Дучић, Јован Скерлић, Слободан Јовановић и многи други српски интелектуалци, па сам прво желео да истражим колико се српских младића школовало у Швајцарској. Прегледао сам све полугодишње и годишње службене извештаје, билтене обима до стотинак страна, са шест највећих универзитета. Требало је брижљиво прелистати преко осамсто споменутих књижица. На Универзитету у Цириху прегледао сам и уписнице за око двеста педесет студената. Напоследку сам утврдио да је до краја 1918. на универзитетима у Швајцарској студирало преко осам стотина српских младића и девојака. Пре мојих истраживања, о српским академцима знало се само да је у овој земљи студирало највише тристотинак високошколаца. То ме је охрабрило, па сам прегледао готово све бројеве дневних листова *Лозанска гизетта* (*Gazette de Lausanne*) и *Женевске новине*, који су излазили од 1850. до 1918. године. Овај посао сам обављао континуирано више година. Оба листа излазила су свакодневно, изузев недељом. Успут сам прегледао и мањи број разних периодичних издања – часописа, ревија и сл. Све што сам нашао, забележио сам, мањи број текстова копирао, а сасвим кратке вести преписао. Тако сам сакупио историјску грађу о ратовима Србије против Турака, Бугара, Аустроугара и Немаца из споменута два дневна листа који су излазили у романској Швајцарској.

Пре осам година, 2014, са новинаром и преводиоцем месечника *Геойолиџика*, Миланом Старчевићем, учествовао сам у приређивању обимне књиге непознатих Рајсових текстова. Такође, за велику илустровану

монографију на српском и немачком језику, *Сво јоги-на Срба и Швајцараца*, написао сам већину текстова о контактима ова два народа. Књигу су издали удружени српски издавачи, на челу са Министарством спољних послова Републике Србије, 2016, под редакторском палицом каријерне амбасадорке др Љиљане Никшић.

Потом сам почео да размишљам и о књизи о односима Срба и Швајцараца у прошлости, имајући у виду грађу коју сам истрајно сакупљао од свог доласка у Швајцарску, 1991. године. Сакупио сам приличну количину штампаног и архивског материјала о овој, за мене занимљивој теми, а држим и веома корисној за даља истраживања односа Срба и Швајцараца у прошлости, посебно за Србе из Србије којима је Швајцарска постала друга домовина. Верујем у то да бисмо са подацима и чињеницама о одличним односима Срба и Швајцараца у не тако далекој прошлости донекле могли сузбити већину измишљотина о српском народу које су се износиле у швајцарским медијима од 1991. године наовамо. О напретку и достигнућима српског народа, лепотама земље и њеном туризму, изградњи нових путева и железнице, на пример, већ дуги низ година нема ни речи у швајцарским медијима, а у Србији се готово свакодневно може нешто чути или прочитати о догађањима у Швајцарској. На пример, ако је неки Србин у Швајцарској направио саобраћајни прекршај, то се може прочитати са именом и презименом прекршиоца, док се припадницима других нација са територије Западног Балкана наводе само иницијали. Ако је Новак Ђоковић изгубио меч, односно сломио рекет, то је у Швајцарској понекад и на првим странама таблоидних новина.

Кадгод се сретнем са неким Швајцарцем или Швајцаркињом – у школи, у згради где станујем, у библиотеци или архиву, ако је згодно – понекад започнем и разговор о Србима о којима су Швајцарци некад у новинама

и књигама похвално писали. Мало је рећи да су обични грађани изненађени кад чују како су њихови преци писали о српском народу, у односу на то шта се данас може прочитати. Они који умеју да читају „између редова” само би се благонаклоно насмешили, знајући да је Швајцарска привлачила младе људе из источних земаља.

Многи швајцарски великани – научници, професори, политичари, новинари, лекари, медицинске сестре, као и књижевник и нобеловац Карл Шпителер, па све до обичних људи, у својим су записима, приказима и новинским чланцима, у часописима, писмима, говори-ма на скуповима, петицијама, депешама, хуманитарним акцијама, или бригом за Србе у ратовима, пружали до-казе својих симпатија према том „витешком херојском народу”. Све су то дирљиви записи о сусретима са Ср-бима – о српском карактеру, ратовању, уметности, кул-тури и традицији, вери, о свему што је оставило снажан утисак на њих. Данас струковна удружења, тргови и улице носе имена и неких знаменитих Швајцараца који су, овим или оним поводом, писали о Србима, а некима од њих су широм Швајцарске подигнути споменици и постављене бисте.

Кад прелиставамо швајцарске новине на француском језику, *Женевске новине* и *Лозанску гезетју*, уочавамо ог-ромну симпатију швајцарског народа на француском го-ворном подручју према српском који је у периоду од 1876. до 1918. водио ратове са Турцима, Бугарима, Аустријан-цима, Мађарима и Немцима. Насупрот француском го-ворном подручју, у већем делу Швајцарске где преовлада-ва немачки говорни језик веома су ретки позитивни тек-стови о српском народу и његовим ослободилачким рато-вима. То је разумљиво јер су Турска, Аустрија, Мађарска, Немачка и Бугарска водиле ратове са Кнежевином, од-носно Краљевином Србијом.

У време горе споменутих ратова неколико швајцарских новинара извештавало је о ратним сукобима у Србији. Желели су да нам на сваки начин помогну у тешким временима. Прикупљали су и слали српском народу хуманитарну помоћ, као и обучене медицинске екипе за лечење рањеника. Српска борба за ослобођење, захваљујући швајцарским ратним извештачима, продрла је у јавност ондашње Европе. Као мале народе, Швајцарце и Србе је у то време највише везивала и спајала идеја слободе и њеног очувања. Не треба заборавити ни низ других заједничких појединости о којима су писали познати швајцарски интелектуалци, упоређујући швајцарски и српски народ тога доба.

У периоду од 1863. до краја Првог светског рата, у Швајцарској Конфедерацији студирало је преко осамсто четрдесет српских студената, како су показала моја истраживања објављена у двокњижју *Срби у Швајцарској* (2018).

По завршетку студија, ондашњи српски студенти су се враћали у Србију и стечена знања користили за напредак своје отаџбине. Још и данас се у Србији, кад се поведу разговори о прошлости, понекад може чути како је неком деда или прадеда студирао у Швајцарској. Не заборављају Срби како им је Швајцарска помогла. Данас, српски студенти са својим родитељима студирају и живе у својој другој домовини, Швајцарској, а то је велика разлика у односу на некадашње високошколце.

Данас су друга времена. Нема више у Швајцараца симпатије према српском народу као некада, постоје само билатерални односи између Србије и Швајцарске Конфедерације, али и појединачна међусобна пријатељства која се неретко афирмишу у свакодневној штампи јер она освежавају стару традицију пријатељства двеју нација. Геополитички распоред снага је другачији. Србија је, као пра-

вославна словенска земља, сврстана уз Русију коју читав Запад сматра, у најмању руку, својим противником, ако не и непријатељем, што највећа словенска земља ничим није заслужила.

Познавање једног народа и његове културе и државе почиње од појединаца, људи чији дух стреми ка непознатом, односно побуда за испуњењем неког циља. Из појединачних посета страним земљама обично се рађа, и с временом све више јача, и интересовање за односе међу њиховим народима, па тако, на крају, долази и до успостављања првих сусрета двеју држава.

Историјски односи између српског и швајцарског народа били су одувек пријатељски. Швајцарска је у XIX веку била модерна парламентарна демократија и либерална земља, са развијеним друштвеним односима и високом стопом развоја. Посебно је било напредно више и високо школство. У њеним највећим градовима постојали су универзитети на којима су студирали многи познати људи из света.

Успостављање првих ближих званичних односа између Србије и Швајцарске почело је у Бечу, 16. фебруара 1888. године. Тада су обе стране закључиле Споразум о настањивању и конзулству са роком трајања од пет година (*Niederlassungs- und Konsularvertrag zwischen der Schweiz und Serbien*). Занимљиво је напоменути да су Швајцарска и Србија два и по месеца пре овог споразума, 28. новембра 1887, закључиле и Споразум о изручењу злочинаца (*Auslieferungsvertrag zwischen der Schweiz und Serbien*).

Почетком XX века, Србија је именовала и првог конзула, правника Николу Петровића који је студије завршио у Швајцарској.

У новембру 1916, успостављени су и дипломатски односи између двеју земаља, а први српски посланик, односно амбасадор у Швајцарској био је др Славко Грујић.

Како је време одмицало, све више младих Срба, жељних знања, долазило је на студије у ову престижну алпску демократску земљу.

Поред студената, у другој половини XIX века, у Швајцарску су долазили и српски емигранти из Кнежевине Србије, незадовољни режимом Михаила Обреновића. Богатије српске породице могле су своје студенту приуштити и пратњу, а то је најчешће била мајка. Тако је Анку и Милицу Нинковић, студенткиње из Новог Сада, током студија у Цириху пратила мајка – помажући им да брже и лакше стекну дипломе. Пера Тодоровић, чувени српски новинар, и сам једно време студент у Швајцарској, на питање краља Милана о томе да ли има српских породица у Цириху, одговорио је да их он зна седам-осам.

У историјском ходу стварања Швајцарске као неутралне европске државе, током неколико векова, Швајцарци су важили за храбре и одважне војнике у армијама туђих владара. Шта је то што је честите Швајцарце гонило да гину за туђе интересе, није у потпуности објашњено. Да ли је у питању била искључиво економска рачуница, или „некаква особена грамзивост Швајцараца”², остаје непознаница. Једно је сигурно: били су то најбољи војници на Старом континенту, према мишљењу многих европских владарских породица. „Седам стотина генерала и на хиљаде виших официра” ратовало је на многим европским бојиштима. По повратку својим кућама, доносили су злато и друге драгоцености, чиме су своје породице, па и саму Швајцарску, учинили богатим. Чувени швајцарски историчар Ернст Гаљарди писао је да су Швајцарци као најамници у туђим војскама зарадили толико високе своте новаца „да их је немогуће

² Де Ружмон, Дени, *Швајцарска: или историја срећног народа*, Београд 2004, 39.

израчунати по данашњем курсу”³. Једном приликом, неки француски принц рекао је швајцарском генералу: „Златом које сте већ од нас добили, могао би се поплочати пут од Париза до Базела”, а Швајцарац му је одвратио: „Крвљу коју су наши људи пролили за Француску могао би се напунити канал који иде од Базела до Париза”⁴. Швајцарци су служили у војскама Пруске, Енглеске, Шпаније, Сицилије, Холандије, Италије, Аустрије, а било је и пустолова који су одлазили у војне регименте других локалних или подручних владара. Претпоставља се да је, на пример, само у 1748. години, на европским ратиштима у туђим армијама било око 60.000 Швајцараца⁵. То је огромна цифра и за данашње, а камоли за оно време.

Од краја XVII века, племићи на европским дворovima слали су изасланике да у швајцарским кантонима за њих траже војнике, јер су потребе за војском бивале све веће, пошто су се ратови водили на дуже стазе, а људства није било довољно. Како су војске технички постајале све уређеније и дисциплинованије, швајцарска страст за борбом сплашњавала је у тако наметнутој строгости, на коју дотад нису навикли, па се њихов војнички углед у ратоборним европским престоницама полако урушавао.

Швајцарци су учествовали у страним региментама све до 1848, кад је донет Устав који, у члановима који се односе на војску, почиње следећим речима: „Не може се склопити уговор о служби у некој другој војсци” (чл. 11). Тада почиње да се ствара федерална народна војска Швајцарске.⁶

³ Gagliardi, Ernst, *Geschichte der Schweiz von den Anfängen bis zur Gegenwart*, in 3 Bänder, Zürich 1938, 351.

⁴ Де Ружмон, *нав. дело*, 40.

⁵ Gagliardi, *нав. дело*, 415.

⁶ Де Ружмон, *нав. дело*, 42.

